

1. Hugh de Twenebokes Glazebrook, *C'est l'empereur.*

Harry de Wit

Een Eindhovenenaar in het leger van Napoleon

Inleiding

In de gang van zijn huis had mijn grootvader, A.P. Retera, ooit een prent hangen met de voorstelling van Napoleon die de wacht had overgenomen van een in slaap gesukkeld soldaat. De voorstelling geeft het moment weer waarop de soldaat ontwaakt en uitroept *C'est l'empereur* wanneer hij de keizer ziet staan. De prent past in de mythevorming waarmee de figuur van Napoleon lang is omringd: een legerleider die onvermoeibaar is en waakt over zijn soldaten. Dichter bij de werkelijkheid van de napoleontische tijd, en weinig mythisch, is een brief uit december 1812 die mijn grootvader zorgvuldig bewaarde in een kist die in de huiskamer stond, enkele meters verwijderd van waar die prent hing. Het contrast tussen prent en brief is groot. Als naam van de afzender staat in de marge van de brief de gedeeltelijk verfranste naam Jean Thomas de Groot. Jean Thomas, die eigenlijk de Nederlandse naam Johannes droeg, was bijna 21 jaar oud toen hij zijn brief vanuit zijn legerkamp in Frankrijk stuurde aan zijn ouders in Eindhoven, Paulus de Groot en Petronella de Groot-Sanders. Enkele maanden eerder was hij opgeroepen om zijn dienstplicht te vervullen in het leger van de Franse keizer.¹

Met de brief beschikken we over een bron die om een tweetal redenen bijzonder is. Allereerst omdat het aantal bewaarde brieven van soldaten uit de noordelijke Nederlanden die moesten dienen in het leger van Napoleon, schaars lijkt.² Dat heeft zeker te maken met het feit dat de noordelijke Nederlanden pas in 1810, dus relatief laat, te maken kregen met de door Napoleon gewenste invoering van de dienstplicht. In Limburgse en Belgische archieven zijn brieven van soldaten vaker te vinden.³ Maar die gebieden waren dan ook veel eerder, Limburg bijvoorbeeld in 1794, ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Bijzonder is dit egodocument eveneens omdat het geschreven is vanuit het gezichtspunt van een soldaat. Er bestaan wel gedenkschriften, maar die zijn doorgaans later geschreven door voormalige officieren en ze blikken terug op een dan afgesloten periode. Hier staat de directe ervaring van een Eindhovense dienstplichtig soldaat, tijdens diens eerste weken in het keizerlijke leger, centraal. Van belang is bovendien dat de auteur van de brief daarbij tamelijk uitgebreid ingaat op verschillende van zijn ervaringen, waardoor het informatiegehalte van de brief toeneemt.

- 1 In dit artikel worden de termen 'dienstplichtige' en het Franse equivalent daarvan *conscriit* door elkaar gebruikt.
- 2 Zo mogelijk nog schaarser lijken brieven te zijn van ouders aan hun dienstplichtige zonen. Het Museum voor Beeld en Geluid in Den Haag heeft een dergelijke brief. Het betreft een brief uit februari 1812 van L. Lardie aan zijn zoon die kennelijk ook L. Lardie heet en die als grenadier diende in het keizerlijke leger. Ik vermeld die vondst omdat de brief zo duidelijk de bekommernis van een vader weergeeft, die ongetwijfeld ook aanwezig was bij de ouders van de auteur van de brief waarover het in dit artikel gaat.
- 3 Ook die aantallen zijn overigens beperkt. Zie voor Limburg Roks, *Clappers Conscriptie en militieregisters*. Tevens Derix en Verlinden, *Ten oorlog voor Napoleon*. Voor (Nederlandstalig) België, zie Van Bakel, *Vlaamse soldatenbrieven*.

Dit artikel heeft als doel deze waardevolle bron uit te geven en de achtergrond en ontstaanscontext te reconstrueren. Voor dit doel zal achtereenvolgens een aantal vragen worden beantwoord. In het eerste deel geven we de brief uit, bespreken we vormelijke aspecten en proberen we enkele elementen te duiden. In het tweede deel bespreken we de inhoud van de brief. Wat verhaalt deze bron? Het derde deel bespreekt de achtergrond van de briefschrijver. Wie was Johannes de Groot? Wat was zijn achtergrond en die van zijn ouders? Ten slotte plaatsen we de gebeurtenissen uit de brief in een bredere context. Wat ging er vooraf aan en wat volgde op de episodes die in de bron genoemd worden? Wat waren de omstandigheden die ertoe hadden geleid dat De Groot werd ingelijfd in het Franse leger? Hoe verging het hem nadat hij was ingelijfd?

De bron: uitgave en vorm

De tekst die volgt is door mij in eerste instantie getranscribeerd aan de hand van een kopie. Die transcriptie heb ik gelegd naast het origineel, dat ik in januari 2023 weer kon achterhalen. Kopie en origineel verschillen nauwelijks in kwaliteit.⁴ Die is in beide gevallen redelijk tot goed. Vergelijking van kopie en origineel leverde een enkele kleine bijstelling op. De integrale tekst van de brief luidt als volgt.

[Op de buitenzijde van de brief met een haal door het geheel]

A Monsieur Paulus de Groot
 Departement des Bouches du Rhin
 Arrondissement Eindhoven
 Kanton Eindhoven
 a Eindhoven

[Op de buitenzijde van de brief achterop staan de woorden 'zie' en 'lees' en achter beide woorden een haaltje]

[eerste pagina linksboven geschreven:] Johannes de Groot

[Boven het portret van Marie Louise:] Vrouw

[links] portret Napoleon

[midden] afbeelding Chasseurs - Voltigeurs

[rechts] portret keizerin Marie Louise

A Ruelle, le 13 December 1812

Zeer Beminde Vader en Moeder

Mijne kinderlijke pligt dwingt mij de pen in de hand te neemen om U Ed. te laten w[e?]eten als dat ik den 9 in Courbevoij fris en gezond zonder het minste letsel gearriveerd ben. Ik hoop niet anders of den almogenden god zal U Ed. lieve ouders met die zelve Gaaf hebben begiftig, was het anders het zou mij van herte leet zijn. Verders laat ik U Ed. weeten als dat wij den 10 allemaal gezorteerd zijn van de overheid en wij zijn altermaal van malkande ontrent met 3 en 3. Ik en mijn Camboraat en een van Vierlingsbeek zijn met ons drien onder een companie getrokken en den zelve dag vertrokken een half uur van Courbevoij een en een half uur van Parijs en den 12 zijn wij altermaal gevizenteerd en gevraagt of wij geen gebreeken hadden, waar op ik gezegd heb dat ik zomwijlen de vallende ziekte kreeg en daar bij een zenuwe ziekte waarop hij zeijde of ik de vallende dikwels kreeg, waarop ik zeijde de vallende

ziekte niet heel dikwels maar de zenuwen of zo een meijmering bekend zo dik als mij een mensch
 aanspreekt, waarop hij vroeg of ik daar geen aseasonen van bij mij had van den docter en/of van den
 10 mair van mijn plaats en/of van getuijgen die dat (*p. 2*)⁵ gezien hadden, waarop ik zeijde van neen
 maar als mijnheer docter bliefde dat ik daar om zou schrijven waarop hij zeijde: nu schrijft dan daar
 maar eens om waar zoo U Ed. mij nu een zout sturen zo dunkt mij goed te zijn dat gij bij onzen docter
 te rade zout gaan omdat hij dat kend en weet hoe zulleke dingen behandelt moete worde en waar ik
 15 mij daarmede moest adresseren. Ik denk Niet anders of hij zal U Ed. daar wel meede helpe want hij
 is tog een brave man maar gij moet geen tijd verzuijmen want hoe eerder hoe beter want zoo lang als
 ik geen atiestatie en heb durf ik niet veel meer doen als den natuur vereist want zij denke[n?] dat het
 dommigheid is zo lang zij het niet weeten en zij zouden mij mogelijk danig plagen en in 't prezon zetten
 waar men tegenswoordig van de kouw zou moeten vergaan maar zoo gij er mij nu eene stuurt zo zal ik
 20 mijn best doen en zo als het is dat het god blijft zo zal alles goed uitvallen want die is t die het alles na
 zijnen zin regeerd en bestuurd waar in wij ons zelve in getroosten moeten, maar laat ons nu met eenen
 kloekken moet eens bidden en ons gebeden met malkanderen vervoegd zijnde door de voorspraak van
 de heilige moeder gods bij god almagtig (*p. 3*) zal verhoord worden zonder twijfel zo het ons Zalig is
 want anders wensch ik niet als een lot dat mij tot mijne Zaligheid leit want wij moeten maar denken dat
 25 het op dezen weereld maar eenen wandelweg is die ons tot onzen Zaligheid leit en daarom moet ik of U
 Ed. lieve Ouders daar niet om treuren als god dat zo belieft. Want het is tog wel eens plaizierig voor een
 jong mens om de weereld zo eens te doorzien. Want ik heb in dezen tijd dat ik van huis geweest ben
 al veel meer gezien als ik van mijn leeven gezien heb want wij zijn getrokken van den Bosch op Tilborg
 op hoogstaten op Lier op Meglen op Brussel daar hebben wij rustdag gehad en daar ik vier kennissen
 30 gevonden, 2 jongens van van Daals en bert Konings die is ook zoldaat en de dogter van Schinnars en
 die hebben ons de gehelen stad laten zien en het is een zeer sch[oo]ne stad maar niet zo schoon als de
 Warande te midden in de stad [die] is wel zo groot als heel Eindh[oven]: en al de huizen om de Warande
 is het slegste hujs wel zoo schoon als het schoonste in Eindh[oven]. maar de stad leit magtig ongelijk
 want ik ben in een kerk geweest daar mogte wij met 40 trappen op klimmen en aan den anderen kant
 35 lag zij met de st[r]aat gelijk. ik mogt daar veel meer van schrijven maar t pampier is te klein en daar is
 driek van mij geschrijden t welk mij nog hert viel. van daar ben ik getrokken van Baulecon op mons op
 valencien op Kambre. Rustdag op Pironne op Roi op Gournaij op Sanlis⁶, op Lourze op Courbevoij alle
 schoone plaatze maar het is een aardig lant lans de weg uren veer allemaal fruitboomen daar wij de
 vrugten ment den mond kunnen plukken en den tijd en daar wij leggen dat is een plaats ontrent als
 40 Eindh[oven]: en t lant is altermaal beplant met wijnstokken en daarom is den wijn hier goeden koop want
 hij kost maar twee hollandsche stuivers de fles maar anders is hier alles eens zo duur als in Eindh[oven].
 ongelukkig voor ons als wij iets moeten kopen ons montering is ontrent laken van zes gulde de el
 maar ons traktement geloof ik niet dat so groot zal zijn (*vervolg in de ondermarge van de bladzijde*)
 zeker zo groot niet als zij ons gezegd hebben dat hoor ik wel hoe het anders is zal ik op een ander tijd
 45 wel schrijven als ik het wat beter weet maar het staat mij anders nog wel genoeg aan. doet zonder
 mankeren de groetenis aan alle mijn vrienden en vrindinnen. U Ed. weet wel aan wie hier meede zijn en
 blijve ik tot ter dood U Ed. onderdanige zoon.

J. Th. De Groot

Eveneens in de marge maar in het middendeel van de bladzijde: 'Mijn adres is à monsieur Jean Thomas de Groot, Voltigeur au 5me Regiment de la Garde Impériale au depot a la Caserne de Ruelle pres Paris'.

Eveneens in de marge, in het bovenste deel van de bladzijde: 'Wij legge met 6 in eene depot van zeven (*vervolg is moeilijk te lezen*) van hen waren vier van ons in Courbevoij. Waar Van Gennip en de andere gebleven zijn dat weet ik niet.'

4 De originele, uit december 1812 daterende brief, kwam in handen van Abraham Petrus (Bram) Retera (1892-1968) via zijn moeder, Maria de Groot (1865-1933). Bram Retera was de oudste van haar kinderen. Maria de Groot heeft de brief op haar beurt waarschijnlijk via haar vader van haar grootvader, Willem de Groot (1790-1855) gekregen. Willem komt in dit artikel ook voor. Hij is een neef van de auteur van de brief. En mogelijk heeft Willem de Groot de brief gekregen van zijn oom Paulus de Groot die bij zijn dood geen nog in leven zijnde kinderen had. Het origineel van de brief is nu in het bezit van de heer P. Retera in Eindhoven, een neef van de schrijver van dit artikel.

5 *Boven aan p. 2 staat in kleiner schrift: 'op een ander occasie(?) sal ik u alles beter schrijve.'*

6 *Boven deze plaatsnaam staat het woord 'rustdag'.*

Op bladzijde 1 van de brief staat moeilijk leesbaar in de marge: 'gij moet in den brief aan mij niet veel meer schrijven als de overheid weeten mag' (*daarna volgen ongeveer 10 woorden die geheel tegen de vouw staan en van daaruit, waarschijnlijk expres, met lichte inkt geschreven doorlopen onderaan bladzijde 1 van de brief; die woorden zijn moeilijk leesbaar; ik maak op dat de laatste woorden van die zin zouden kunnen luiden*) '[en?] het dan geviel dat [***] niet goed te regte kwam'.

NB: sommige woorden zijn doorgestreept en vervangen in een andere hand. Zo bijvoorbeeld op p. 1 in de voorlaatste en laatste regel van die pagina: '[***] aseasonen van bij mij had van den docter en (*is vervangen door het woord 'of'*) van den maire van mijn plaats en (*is veranderd in 'of'*) van getuijgen die dat etc'. Beide malen 'of' zijn daarnaast in een lichtere soort inkt geschreven. Dat geldt ook voor de datering. Daar stond oorspronkelijk 12 December. Dat is in een andere hand en met een ander soort inkt vervangen door 13.

Wat is de informatie die uit de brief te halen valt en waarom werd hij geschreven? Wanneer allereerst gekeken wordt naar de uitwendige vorm, dan valt onmiddellijk het briefhoofd op en dan vooral op grond van de opgenomen afbeelding. Die laat links een portret zien van Napoleon en rechts het portret van Marie-Louise van Oostenrijk, Napoleons tweede echtgenote. Tussen beide portretten staat de afbeelding van een soldaat van de *Garde Impériale* en dan het onderdeel *Chasseurs-Voltigeurs* zoals links (*Chasseurs*) en rechts (*Voltigeurs*) van de soldaat vermeld is.

Regiment, bataljon en compagnie zijn niet ingevuld. De brief werd zo gevouwen dat de buitenzijde vrij bleef voor de naam van degene aan wie hij gericht is: *A Monsieur Paulus de Groot. Departement Bouches du Rhin, Arondissement Eindhoven, Kanton Eindhoven, Eindhoven.* Door de naam en het adres staat een haal die waarschijnlijk is aangebracht bij de aflevering van de brief. Aan de achterkant van de buitenzijde zijn de woorden 'Zie' en 'Lees' geschre-

ven. Achter beide imperatieven staat een haaltje.⁷ Ook die zijn mogelijk aangebracht bij aflevering van de brief. Verder is geen tekst zichtbaar behalve een stempel. Daarvan zijn de beginletters niet traceerbaar. Slechts de drie laatste letters ‘ere’ zijn nog leesbaar.

Aan de binnenzijde van de brief is vrijwel elk beschrijfbaar stukje benut. De brief is geschreven in een regelmatig en helder handschrift, duidelijk dat van een geschoold iemand. Ook de adresgegevens van de afzender zijn in die hand: *Mijn adres is à monsieur Jean Thomas de Groot, Voltigeur au 5me Regiment de la Garde Impériale au depot a la Caserne de Ruelle pres Paris*. ‘Ruelle’ moet de plaats zijn waarvandaan de brief werd verzonden. Die plaatsnaam wordt voor de datum in het brievenhoofd vermeld. Zoals in de brief wordt aangegeven ligt ‘Ruelle’ op een half uur lopen van Courbevoij, de plaats waar De Groot op 9 december 1812 aankwam. Dit is Courbevoie, een stadje naast wat tegenwoordig de Parijse wijk La Défense is. ‘Ruelle’ is echter als plaatsnaam niet te vinden in de directe omgeving van Courbevoie. Mogelijk werd hier Rueil-Malmaison bedoeld.⁸ Josephine de Beauharnais, de eerste vrouw van Napoleon, had daar een paleis waar zij na haar scheiding van de keizer bleef wonen. In het plaatsje bevond zich een in 1754 gebouwde kazerne die later in de achttiende eeuw werd vergroot. Daarmee was er een onderkomen waar soldaten konden worden gelegerd en waarschijnlijk is dat de kazerne waarnaar wordt verwezen in de gegevens van de afzender.

Op de eerste pagina van de brief vallen vervolgens een paar woorden in een ander handschrift op. Boven het portret van Napoleon staat de naam ‘Jonhannes de groot’ geschreven en boven het portret van Marie-Louise staat ‘vrouw’ (zie de afbeelding). Ik vermoed dat die woorden zijn neergepend door een familielid in Eindhoven, mogelijk zelfs een later familielid, als om aan te geven dat het bij Jean Thomas ging om hun zoon, neef of achterneef Johannes. Het woord ‘vrouw’ zou er op kunnen wijzen dat het betreffende familielid eigenlijk ook niet (meer) wist wie de voorgestelde dame was en zich afvroeg waarom een portret van een vrouw werd afgebeeld.

Iets moeilijker te zien op de kopie en het origineel is dat er drie doorhalingen zijn die in een andere hand zijn aangepast. Zoals in de transcriptie van de brief al is aangegeven is dat het geval bij de datum. Daar is van de in het geschoolde handschrift geschreven 12 het cijfer ‘2’ vervangen door het cijfer ‘3’ zodat de datum ‘13 december 1812’ ging luiden. De twee andere doorhalingen staan onderaan de eerste pagina van de brief waarmee wij komen bij de aanleiding om de brief te sturen.

De bron: inhoud

In de brief worden drie episodes behandeld: de keuring van de briefschrijver, de route die hij heeft afgelegd naar zijn standplaats Rueil en een bezoek aan Brussel. Welke informatie verschaft hij ons hierover?

De keuring

De regels 7 tot en met 15 bevatten de kern van de boodschap die Johannes de Groot zijn ouders wilde overbrengen. Hij berichtte hun dat hij op 12 december 1812 weer medisch gekeurd werd (de eerste keuring had plaatsgevonden na de loting in Eindhoven) en dat

7 Het ‘zie’ en ‘lees’ doet denken aan het ‘Vu’(gezien) en ‘Lu’(gelezen) dat op Franse aangetekende brieven staat of onder contracten.

8 Wikipedia meldt onder het lemma ‘Rueil-Malmaison’ en het subkopje ‘toponyme’ dat de plaats deze naam sinds 1928 draagt maar dat voordien de naam onder meer ‘Ruel’ luidde.

hem toen gevraagd werd of hij wat mankeerde, waarop hij aangaf soms last van de vallende ziekte (epilepsie) te hebben.

Dat nam de keurende arts niet voetstoots aan want die vroeg of er geen verklaringen waren van de arts, de burgemeester en van getuigen in zijn geboorteplaats. Juist om die verklaring te krijgen schreef Johannes de Groot zijn brief, want hij moet vermoed hebben dat het vanaf dat moment, eenmaal bij gevechtshandelingen ingezet, snel gevaarlijk zou kunnen gaan worden. In de betreffende zin is het woordje 'en' beide malen in die andere hand vervangen door het woordje 'of' waarmee duidelijk wordt dat er slechts een enkele verklaring nodig was en niet drie verklaringen. Dat is een belangrijke inhoudelijke verandering en ook één waaruit zichtbaar wordt dat de verzender zich zorgen maakte. Zijn ouders moesten vooral niet dralen en het onmiddellijk voorleggen aan hun arts in Eindhoven. De drie veranderingen (de aangepaste datum en de twee wijzigingen van 'en' in 'of') zijn in een lichtere inkt geschreven, iets dikker en minder geschoold. Op grond daarvan is het aannemelijk te stellen dat Johannes zijn brief niet zelf heeft geschreven maar dat hij hem dicteerde aan een kennelijk daarvoor beschikbare schrijver. Dat dicteren deed hij nog dezelfde dag waarop hij bij de keuring te horen had gekregen met een verklaring over zijn ziekte te moeten komen: op 12 december 1812. Daar blijkt wederom haast uit. Toen de schrijver de brief gereed had, zal Johannes hem waarschijnlijk hebben overgelezen en de twee woordjes 'en' hebben vervangen door 'of'. Die veranderingen bracht hij aan op 13 december 1812 en om die reden zal hij de datum van zijn brief hebben aangepast van 12 naar 13 december. Mogelijk heeft hij slechts die vijf tekens zelf geschreven.

De voor de hand liggende conclusie is dan dat Johannes kon lezen en schrijven maar dat dat laatste hem niet gemakkelijk viel. Had hij de brief geheel zelf geschreven, dan zou hij lang niet alles kwijt gekund hebben wat hij zijn ouders graag wilde laten weten omdat zijn schrift minder fijn was. Elders in de brief gaf hij aan dat het 'pampier' niet groot genoeg was om alles op te schrijven. In zijn eigen handschrift zou de beschikbare schrijfruimte nog veel eerder gevuld zijn.

Een van de vragen die gesteld kunnen worden is die naar de wisselwerking tussen degene die dicteerde, de eigenlijke auteur, en degene die (verreweg het merendeel) schreef. Noteerde die laatste wel alles wat er gedictreed werd?⁹ Hoe beïnvloedde de schrijver de auteur? Wiens idee was het om aan het verzoek om spoed te maken met het sturen van een attestatie toe te voegen dat anders mogelijk opsluiting in het gevang dreigde waar men 'tegenswoordig' (bedoeld wordt: in de winter; het was immers december) 'van de kouw zou moeten vergaan'. Met zo'n zinnetje werden de ouders toch onder druk gezet wat eerder wijst op de haast en de angst die de auteur voelde. Wellicht beschermde de schrijver de jonge dienstplichtige tegen al te veel loslippigheid. Mogelijk deed hij suggesties voor de opbouw. Die doet in deze brief tamelijk gestroomlijnd aan: eerst de mededeling dat de dienstplichtige gezond was en waar hij is aangekomen. Dan volgt de eigenlijke reden om te schrijven. Vervolgens spreekt hij zijn vertrouwen in God uit. Daarna wordt de route vermeld en wat hij zoal onderweg aan interessants heeft gezien. De brief eindigt met het verzoek vooral de groeten te doen 'aan alle mijn vrienden en vrindinnen' en het betoon van afhankelijkheid aan zijn ouders.

Waarschijnlijk suggereerde de penvoerder aan Johannes om zijn ouders op het hart te drukken niet alles te schrijven, mochten zij reageren op zijn brief. 'Gij moet in den brief aan mij niet veel meer schrijven als de overheid weeten mag' staat er ergens in de marges van de eerste pagina van de brief. Want een antwoord van zijn ouders zou ook bij een ander terecht kunnen komen. De vraag naar de wisselwerking tussen auteur en schrijver is eerder gesteld maar daar niet verder behandeld.¹⁰ Als hiervoor opgemerkt, was degene die hier dicteerde en daarmee

als de feitelijke auteur optrad geen analfabeet. Bij veel brieven van soldaten uit het leger van Napoleon was dat wel het geval en dat betekende bijna automatisch dat de feitelijke schrijver van de brief een grotere invloed had op de inhoud ervan. Maar in de brief waar het nu over gaat corrigeerde Johannes de Groot de tekst juist op twee vitale plaatsen.

Met de rest van de brief moet hij het op hoofdlijnen eens zijn geweest. Zijn eigen inbreng is in verschillende passages namelijk herkenbaar. Dat geldt bijvoorbeeld de verwijzingen naar religie. De Allerhoogste wordt enkele malen nadrukkelijk aangehaald als bron van vertrouwen en troost. Ook Maria als voorspreekster blijkt belangrijk en over het aardse bestaan wordt opgemerkt dat het uiteindelijk niet meer is dan ‘een wandelweg’ die tot zaligheid moet leiden. Die frases kunnen zijn opgeschreven om de ouders gerust te stellen en ze te laten weten dat hij ter harte nam wat zij hem aan godsdienstige opvoeding hadden meegegeven. Daarbij kunnen het ook oprechte uitingen zijn van wat De Groot innerlijk voelde. Religie en godsdienst namen in het toen voor het merendeel katholieke Eindhoven een belangrijke plaats in. Onder de omstandigheden waarin hij verkeerde had hij mogelijk behoefte om dat ‘eigene’ op te brengen.

De route

Zonder veel overgang in de tekst gaat Johannes de Groot vervolgens over naar de marsroute die hij heeft afgelegd om zijn standplaats Ruelle/Rueil te bereiken (regels 29 tot en met 38). In het kaartje op de volgende pagina is deze informatie weergegeven. Die route begon in 's-Hertogenbosch en liep via Tilburg, Hoogstraten, Lier en Mechelen naar Brussel. Daar kregen de dienstplichtigen een rustdag. Na de rustdag ging de marstocht verder. Eerst werd Braine-Le-Comte (‘Baulecon’) aangedaan, daarna Mons, Valenciennes en Cambrai (‘Kambre’) om dit deel van de mars te eindigen in Péronne (‘Pironne’). In deze Noord-Franse plaats aan de Somme werd weer een rustdag gehouden. Péronne was toen een in militair opzicht belangrijke stad en heeft over kazernes beschikt. Het uit de middeleeuwen daterende kasteel van de plaats vormde in de Napoleontische tijd zo’n kazernecomplex.¹¹ Het is aannemelijk dat Johannes de Groot op zijn tocht een nacht in dat complex heeft doorgebracht. Vanaf Péronne marcheerden de dienstplichtigen naar Roye (‘Roi’) en van daaruit naar Gournay sur Aronde (‘Gournaij’) aan de huidige D 1017 in de buurt van Compiègne. Dit traject van de marsroute liep, zo maakt de brief duidelijk, tot Senlis (in de brief als ‘Sanlis’ geschreven). Ook in Senlis werd een rustdag gehouden. Via Louvres (‘Lourze’) kwam De Groot dan op 9 december 1812 in Courbevoie aan om de dag daarna, 10 december 1812, door te marcheren naar Rueil. Indien alle plaatsen die in de brief zijn genoemd door een lijn met elkaar worden verbonden, dan is te zien dat de kortste marsroute werd gekozen: zo recht mogelijk op Parijs aan.

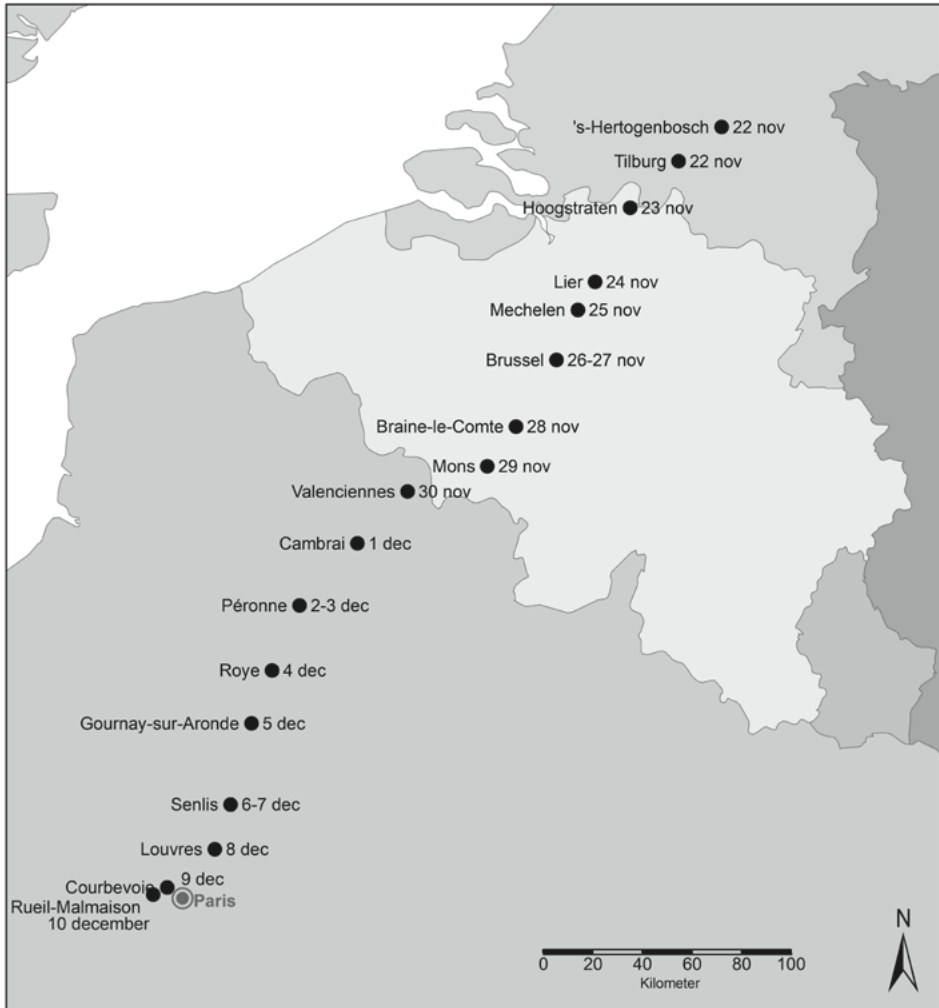
Verondersteld mag worden dat de rekruten in de genoemde plaatsen hebben overnacht.¹² Dat betekent dat de afstand tussen de opgesomde plaatsen de afstand van een dagmars was. Wanneer die afstanden worden gemeten op de manier die ons nu in de eenentwintigste eeuw ter beschikking staat, dus met behulp van gps, dan blijkt dat de trajecten tussen de twintig en dertig kilometer telden. Er waren enkele uitschieters naar beneden (van Lier

9 Een andere vraag is die naar de taal waarin bijvoorbeeld het gesprek met de keurende arts plaatsvond. Was de auteur van de brief de Franse taal machtig (mogelijk een beetje), bood een tolk hulp of vond het gesprek met de arts in het Nederlands plaats? Ik heb voor een antwoord op die vragen geen duidelijk aanknopingspunt gevonden en laat ze daarom onbehandeld.

10 Van Bakel, *Vlaamse soldatenbrieven*, p. 13 en volgende.

11 In dat complex is nu het Historial de la Grande Guerre (Eerste Wereldoorlog, 1914-1918) gevestigd. Aan de Napoleontische tijd herinnert eigenlijk niets in het gebouw.

12 De suggestie werd mij gedaan door Chr. van der Spek, die verbonden is aan het Militair Historisch Instituut van het Nederlandse Ministerie van Defensie. Hij is auteur van het werk *Sous les Armes*, dat de Nederlandse soldaten in het Franse leger behandelt.

De marsroute in november-december 1812. Kaart: Karel Leenders

naar Mechelen bijvoorbeeld is het ongeveer vijftien kilometer) en een paar naar boven (van Cambrai naar Péronne bedraagt het aantal kilometers ruim boven de dertig). Maar het merendeel van de trajecten is redelijk evenwichtig verdeeld over de totale route. Daarbij werd voor het belangrijkste deel gemarcheerd over onverharde wegen.¹³

Ook bij de beschrijving van de marsroute doet zich de vraag voor of De Groot niet enigszins geholpen is door de schrijver van de brief. Waarschijnlijk werd de route namelijk gebruikt door het merendeel van de dienstplichtige soldaten uit het voormalige koninkrijk Holland. De Groot zal mogelijk enige moeite hebben gehad zich bijvoorbeeld de in het Frans genoteerde plaatsnamen goed voor de geest te halen maar de schrijver wist uit ervaring hoe de route van de verschillende Hollandse dienstplichtigen liep.¹⁴ In de genoemde plaatsen zal de mogelijkheid hebben bestaan een maaltijd te gebruiken. Alles bij elkaar vergde het foerageren en het regelen van overnachtingen natuurlijk de nodige organisatie. Johannes de Groot doet daarover in zijn brief geen andere uitspraak dan de algemene opmerking dat

hij 'fris en gezond' in Courbevoie was aangekomen. Daaruit kan worden opgemaakt dat de pas gerekruteerde dienstplichtigen in voldoende mate aan eten konden komen dat ze waarschijnlijk overigens voor een deel zelf onderweg moesten inkopen. Daarvoor kregen ze een daggeld.¹⁵ Anders dan over de vermoedelijke prijs van zijn uniform, gemaakt van laken dat ongeveer zes gulden per el kostte, is De Groot over zijn daggeld niet duidelijk in zijn brief; hij geeft aan dat het waarschijnlijk niet veel zou voorstellen terwijl de prijzen van voedsel in de plaats waar hij op dat moment gelegerd was (Ruelle/Rueil) 'eens zo duur als in Eindhoven' waren. Dat dan met uitzondering van de wijn die slechts twee Hollandse stuivers per fles kostte. Kennelijk was Johannes de Groot zich bewust van de verschillen in prijsniveau waarbij zijn achtergrond als bakkerszoon een rol kan hebben gespeeld.

Eveneens van De Groot zelf is de mededeling die op de beschrijving van de marsroute volgt namelijk dat hij samen met zijn kameraad en 'een van Vierlingsbeek' op 10 december 1812 werd ingedeeld bij een compagnie waarmee hij nog dezelfde dag vertrok naar een plaats op een half uur lopen van Courbevoie en op anderhalf uur van Parijs, dus naar Rueil.¹⁶

Bezoek aan Brussel

Duidelijk herkenbaar is de inbreng van De Groot waar in de brief het bezoek aan Brussel tijdens een van de rustdagen wordt beschreven (regels 30 tot en met 36). Hij ontmoette er vier kennissen: '2 jongens van van Daals en bert Konings (...) en de dogter van Schinnars'. Zij lieten hem de stad zien, in het bijzonder de Warande, het Warandepark dat in het laatste kwart van de achttiende eeuw werd aangelegd en nu vooral bekend is als het Park van Brussel, en een kerk. Over die kerk meldde hij zijn ouders dat zij wel veertig trap treden op moesten klimmen maar dat het gebouw aan de andere zijde gelijk lag met de straat. Waarschijnlijk doelde hij op de huidige Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal, waar men inderdaad aan de kant van de torens trappen op moet lopen terwijl de koorzijde gelijk ligt aan het straatniveau. Van de schoonheid van de Warande en de omliggende huizen gaf hij hoog op: de Warande is wel zo groot als heel Eindhoven en het slechtste huis is er mooier dan het mooiste huis in Eindhoven.

- 13 Brun geeft als gemiddelde snelheid waarmee een infanterist liep tussen de 3 en 4,5 (afhankelijk van de kwaliteit van de weg) kilometer per uur aan. Die opgave betreft evenwel de gemiddelde snelheid waarmee een geoefend soldaat marcheerde en is dus niet meer dan een indicatie. Brun, *La Grande Armée*, Fiche 10: Déplacement et Mobilité, 495.
- 14 Een illustratie dat de route langs vaste plaatsen liep is te vinden in Bloemgarten, *Justus Swavings wondere bestaan*, 201. Swaving kwam ergens aan het einde van de Franse tijd in de Garde d'honneurs terecht en moest naar Tours. Onderweg deed hij onder meer Brussel en Valenciennes aan.
- 15 Damamme, *Les soldats de la Grande Armée*, verwijst naar een decreet van Napoleon van 15 april 1805 over de gage (solde) die soldaten zouden moeten ontvangen. Voltigeurs zouden een gage van 0,35 francs per dag krijgen. Dat komt overeen met het bedrag dat Brun geeft als gage voor een soldaat van een élite-eenheid namelijk 127,75 francs per jaar. Brun, *La Grande Armée*, 443. Bij Cardona, *Les soldats de Napoléon*, wordt vermeld dat een élitesoldaat van de Garde Impériale *percevait 23 sous, dont neuf étaient destinés à son alimentation*.
- 16 Voor Nederlanders in het leger van Napoleon zie de lijsten van dienstplichtigen in het archief van de *Service Historique de la Défense* (het archief van het Franse ministerie van Defensie) in Vincennes bij Parijs. Te bereiken via: www.memoiresdeshommes.sga.defense.gouv.fr. Op basis van die lijsten heeft W. Oteman een databank samengesteld van alle uit Nederland afkomstige militairen in het leger van de Franse keizer. Deze databank is toegankelijk via het Nederlandse Instituut voor militaire historie van het Nederlandse ministerie van Defensie. In de door Oteman samengestelde databank zitten wel eens fouten maar zonder zijn inspanningen zou zoeken aanzienlijk veel moeilijker zijn. Ik raadpleegde voor het laatst op 27 mei 2023 het archief van de *Service Historique de la Défense* en de door Oteman samengestelde databank via www.defensie.nl/onderwerpen/militaire-geschiedenis-nimh/militaire-voorouders. Vandaar naar 'Databank Nederlandse Militairen in het leger van Napoleon' en vandaar naar www.memoiresdeshommes.sga.defense.gouv.fr. Wie de kameraad van De Groot is, heb ik niet kunnen achterhalen. Over de mede-dienstplichtige uit Vierlingsbeek (kanton Boxmeer) valt meer te zeggen op grond van de lijsten van dienstplichtigen in het archief van de *Service Historique de la Défense*. Hoogstwaarschijnlijk betreft het Corneille Koppers. Hij is de enige dienstplichtige uit Vierlingsbeek die in 1791, hetzelfde jaar als Johannes de Groot, is geboren en dus behoorde hij tot dezelfde lichterij. Voorts werd hij, net als De Groot, ingedeeld bij het 5de regiment Chasseurs Voltigeurs van de Keizerlijke Garde.

Blijft de vraag hoe Johannes de Groot beide broers Van Daals, Bert Konings en de dochter van Schinnars kende. Bovendien, wat deden die in Brussel? Het antwoord op deze vragen is niet met zekerheid te geven. In de archieven van het Franse ministerie van Defensie in Vincennes treffen wij Martin Jean Schenarts aan.¹⁷ Hij was geboren op 4 maart 1789 in Eindhoven en hoorde tot de lichter van het jaar 1809. Hoewel van een eerdere lichter dan Johannes de Groot komt Schenarts pas in februari 1813 aan bij zijn legeronderdeel om daarna definitief ingedeeld te worden bij het 1ste regiment Tirailleurs van de Garde. Mogelijk bracht zijn zus hem in Brussel een bezoek voordat hij verder trok naar Frankrijk. In diezelfde lijsten van *conscripts* treffen wij eveneens Bernardin van Daal aan. Bernardin is geboren in Eindhoven.¹⁸ En ook hier is het mogelijk dat diens broer hem in Brussel bezocht voordat Bernardin verder trok. Brussel was kennelijk een vaste stop waar dienstplichtigen op hun marstocht een rustdag doorbrachten voordat zij verder marcheerden naar Frankrijk om daar definitief ingedeeld te worden bij een legeronderdeel. Waarschijnlijk wisten familieleden dat. Zou het mogelijk zijn geweest dat familieleden, als ze zich dat konden veroorloven, naar Brussel gingen om hun dienstplichtige broer nog even te zien?¹⁹

Johannes Theodorus de Groot had geen broer of zus (in een volgende paragraaf wordt daarop teruggekomen) maar duidelijk is dat hij de ontmoeting met bekenden uit zijn geboorteplaats een plezierige afleiding vond.

De achtergrondsituatie

We keren nu terug naar de briefschrijver en zijn achtergrond, zoals zijn familie en de omgeving waar hij opgroeide. Voorts beschrijven we de politieke ontwikkelingen die toen speelden.

Ouders

Hierboven zijn de namen van de ouders van de dienstplichtige rekrut al genoemd. Maar wie waren Paulus de Groot en Petronella Sanders? En wat was daarmee de achtergrond van Jean Thomas, zoals hij zichzelf in zijn brief aanduidde. De namen van de ouders zijn terug te vinden in de Franse administratie en dan in het bijzonder in de lijsten van voor de dienstplicht opgeroepen jonge mannen in het archief van de *Service Historique de la Défense*. De gegevens uit die bron heb ik gelegd naast de gegevens uit de huwelijks- en overlijdensregisters van de gemeente Eindhoven om de juiste spelling van de namen te achterhalen, want in de Franse administratie worden die niet zelden iets afwijkend geschreven.²⁰ Bovendien zijn de namen, zoals al valt op te maken uit de voor de auteur van de brief gebruikte naam, gedeeltelijk verfranst: Jean in plaats van Johannes.

Petronella Sanders, gedoopt in Bakel op 24 juli 1753, en Paulus de Groot, gedoopt in Eindhoven op 2 maart 1764, huwden op 7 mei 1785 in Eindhoven.²¹ Tussen de echtelieden zat, zo kan worden opgemaakt, een verschil in leeftijd van ruim tien jaar. Op 21 augustus 1787 werd hun zoon Antonius gedoopt. Ruim twee jaar later volgde weer een zoontje, waarschijnlijk hun tweede kind. Het ontving op 3 oktober 1789 het doopsel. Tussen geboorte- en doopdatum zat nooit veel tijd want de kinder- en zuigelingensterfte was hoog en daarom diende het sacrament van de doop, volgens de katholieke gewoonte, snel en liefst op de geboortedag zelf toegediend te worden. Bij de doop kreeg dit jongetje de namen Johannes Theodorus de Groot. Die tweede naam verwees naar de grootvader aan vaderszijde, Theodorus de Groot. Beide zoontjes leefden slechts kort; hun precieze sterfdata heb ik niet kunnen achterhalen. Op 21

december 1791 vond er opnieuw een doop plaats en wederom betrof het een zoontje. Ook diens doopnamen waren Johannes Theodorus, dezelfde dus als die van zijn overleden broertje.²² Het kwam wel vaker voor dat ouders namen ‘hergebruikten’. Zo bleven familienamen als in dit geval ‘Theodorus’ behouden. Vergelijking met de in de Franse militaire archieven genoemde geboortedata maakt duidelijk dat deze Johannes Theodorus de ‘Jean Thomas’ is die de verzender zou worden van de hiervoor weergegeven brief.²³

In de doopregisters, waaraan bovenstaande data zijn ontleend, vond ik geen andere kinderen van het echtpaar De Groot-Sanders. Waarschijnlijk kregen zij in totaal deze drie, van wie alleen de op 21 december 1791 gedoopte zoon zijn kinderjaren overleefde. Johannes Theodorus werd geboren in een familie van kleine ambachtslieden. Het beroep schoenmaker komt geregeld voor; een neef van zijn vader, Theodorus de Groot, beoefende dat vak. Maar vooral blijken verschillende familieleden het beroep van bakker te hebben uitgeoefend. Johannes’ vader, Paulus, was broodbakker. Een neef van Johannes, Willem de Groot die op 7 oktober 1790 was geboren, werd eveneens bakker en ook Johannes Theodorus zelf komt in de Franse militaire archieven als bakker voor.²⁴ Daar wordt dat dan uiteraard aangegeven als *boulangier*. Het beroep van een eerdere generatie bleek vaak leidend voor dat van volgende generaties. In die zin werkte de oude structuur van de ambachtsgilden nog door ook nadat die ambachtsgilden in 1798 formeel werden opgeheven, een maatregel die in Eindhoven strikt werd uitgevoerd.²⁵ Tot de opheffing kende Eindhoven vijf ambachtsgilden. In elk gilde waren verschillende beroepsgroepen ondergebracht want de stad was te klein om elke beroepsgroep een eigen gilde te laten vormen. Zo waren smeden, broodbakkers en kramers, naast nog een aantal beroepen, verenigd in één ambachtsgilde, dat van de Kramers, en daar waren Paulus de Groot en zijn broodbakkende familieleden dus tot 1798 lid van.²⁶ Ook daarna bleef Paulus de Groot betrokken bij zijn beroepsgroep van bakkers. Zo ondertekende hij in 1804, samen met 12 andere zelfstandige bakkers, een rekest aan het stadsbestuur over de prijzen van rogge op de Eindhovense markt.²⁷

Paulus de Groot was bovendien een actief lid van het parochiële gilde van Sint-Catharina. Zo’n parochieel gilde had, anders dan de ambachtsgilden waar de economische functie voorop stond, naast een sociale vooral een religieuze functie. Het Sint-Catharinagilde

- 17 Zoon van Josse Schenarts (geboren in 1757) en Jeannette Smits. In de lijsten van de *conscripts* die in Vincennes worden bewaard staat als zijn beroep *chapelier* (=hoedenmaker), aangegeven.
- 18 Niet aangegeven in de lijsten van *conscripts* in Vincennes is wanneer Bernardin van Daal geboren werd. Ook de ouders worden niet vermeld. Van Daal wordt ingedeeld bij het 76e regiment Infanterie van Linie.
- 19 Bert Konings, die ook in de brief wordt genoemd, heb ik onder die naam of gelijkende namen niet kunnen terugvinden in de lijsten van *conscripts* zoals ze in Vincennes worden bewaard. Waarschijnlijk betreft het Lambertus Konings die op 14 oktober 1790 geboren werd in Eindhoven.
- 20 ‘De Groot’ wordt gebruikt naast ‘Groot’ en ‘Groost’. In de databank van Oteman komt De Groot drie maal voor. Eenmaal als Jean Thomas Groot met als geboortedatum 21-12-1791, een tweede maal als Jean Thomas de Groot met als geboortedatum 21-12-1793 en een derde maal als Jean Theodore de Groost met als geboortedatum 21-12-1790. Oteman was hier duidelijk wat slordig want in de archieven in Vincennes staan respectievelijk 1791, 1793 en 1791 genoemd als geboortejaren. Overigens is het feit dat een en dezelfde persoon driemaal voorkomt in het overzicht van Oteman en in de archieven van Vincennes wel opmerkelijk. Verreweg de meeste soldaten uit de regio Eindhoven die men terug kan vinden in de databank, worden slechts eenmaal genoemd.
- 21 Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE), *Collectie doop-, huwelijks- en overlijdensregisters*, archiefnummer 10225. In zijn doopakte wordt Paulus de Groot ‘Michiel’ Paulus genoemd maar de naam ‘Michiel’ is verder weinig gebruikt. Vandaar dat hier als voornaam ‘Paulus’ wordt aangehouden.
- 22 Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), *Rooms Katholiek doopboek*, Archief 8036, inv.nr. 5.
- 23 Dat ‘Johannes’ in de Franse legerarchieven ‘Jean’ is geworden wekt geen verbazing. Minder eenvoudig te verklaren is het wisselende gebruik van ‘Theodorus’ en ‘Thomas’. Mogelijk is het eenvoudigweg slordigheid.
- 24 RHCE, *Bevolkingsregister 1810, Archief 10245*. Collectie: index bevolkingsregister Eindhoven. Voor Johannes Theodorus zie ook SHD, Vincennes onder meer inv.nr. 20Yc100.
- 25 Sporenberg, *De opheffing van de ambachtsgilden in Eindhoven*, 6
- 26 Over de vijf gilden is weinig geschreven. Enkele gegevens in Houben, *Geschiedenis van Eindhoven deel I*, 46 e.v., 61 e.v.
- 27 Daarmee wordt ook een indruk verkregen van de omvang van de beroepsgroep. RHCE, Archief Stadsbestuur Eindhoven 1437-1810, inv.nr. 2256.

bestond met name uit personen die gerekend konden worden tot de middenklasse. Paulus de Groot komt enkele malen voor in de rekeningen van het gilde. In de rekening over het jaar 1801 tekent hij als deken. Volgens de rekeningen van 1815, 1822 en 1824 bekleedde hij de functie van ouderling.²⁸ Een deken kon na zijn termijn de functie van ouderling krijgen. In die functie stond hij de leiding van het gilde bij. Het maakt duidelijk dat Paulus de Groot een gewaardeerd lid was van het parochiële gilde.

Schets van de sociaaleconomische situatie

Om de ouders van Johannes Theodorus en hemzelf beter in hun tijd te kunnen plaatsen is het nuttig iets te zeggen over de sociaaleconomische situatie in Eindhoven rond 1800. Bij gebrek aan duidelijke gegevens is die schets maar beperkt mogelijk. Maar wij worden geholpen omdat vanaf ongeveer 1785 de bestuurders in Den Haag onderzoek lieten doen naar het belastingstelsel in Brabant.²⁹ Het leidde onder meer tot een beschrijving van de economische situatie in alle plaatsen van de Meierij. Die beschrijving werd opgesteld vanaf 1791, het geboortjaar van Johannes Theodorus.³⁰ Erg voor de wind ging het Eindhoven volgens dit onderzoek niet. De wekelijkse markt was in verval door concurrentie van markten en winkels in de omringende dorpen. Uit- en invoer van producten werd bemoeilijkt door belastingen op export en import. De plaats telde 1785 inwoners waarvan er bijna 1250 enig vermogen hadden. De rest was minvermogen (bijna 200 personen), zoals de categorie toen heette, onvermogen (263 aldus de telling) of arm (86 personen). Er waren twee brouwerijen en zelfs voor een kleine stad was dat een gering aantal in aanmerking genomen dat bier, anders dan water, de enige veilige drank was en daarmee geen luxe. Voorts bestond er een enkele linnenfabriek. Binnen de stad werden eveneens katoenen stoffen geproduceerd. Maar die fabrieken hadden het economisch moeilijk. Daarnaast waren er enkele hoedenmakerijen die hun productie vooral in de directe omgeving van de stad afzetten. De koophandel beperkte zich feitelijk tot activiteiten van de plaatselijke winkeliers. ‘Verder zijn daar allerhande Handteeringen (neringen of beroepen; HdW), die met Ambagten of Gildenkaarten zijn geprivilegeert’, meldt het overzicht nog.³¹ Daartoe behoorde dus ook het gilde van de Kramers, waarvan de beroepsgroep van bakkers onderdeel uitmaakte.

Al kan er sprake zijn van enige overdrijving – uiteraard wilde het stadje minder belasting moeten afdragen – het beeld dat oprijst is er toch een van beperkte economische perspectieven. Rond 1800 lijkt de economische situatie iets verbeterd te zijn. Een opsomming van de bedrijvigheid in dat jaar laat in Eindhoven meer activiteiten zien dan in 1791.³² Die lichte opleving zal het vertrouwen van de bevolking in het toen zittende regime hebben versterkt.

Enkele politieke ontwikkelingen

In de Republiek waren de Patriotten, voorstanders van staatsrechtelijke en economische vernieuwing, sinds 1785 in opkomst maar zij hadden in 1787 weer plaats moeten maken voor de Oranjegezinden. Slechts met hulp van Franse revolutionaire troepen kon het Oranjabewind in 1795 weggewerkt worden. Door die omwenteling kreeg het gewest Brabant voor het eerst dezelfde rechten als de andere gewesten van de Republiek der Verenigde Provinciën. Die naam zou spoedig verdwijnen en vervangen worden door Bataafse republiek. Waar Brabant tot 1795 geen vertegenwoordigers had in de Staten-Generaal, het hoogste bestuursorgaan van de statenbond die de Republiek was, maakten Brabantse afgevaardigden er vanaf dat jaar wel deel van uit.

In Eindhoven had de omwenteling van 1795 nog een belangrijk gevolg. De stad was een Oranjeheerlijkheid en de prins van Oranje bezat er daarom belangrijke bevoegdheden. Die

bevoegdheden vielen in 1795 weg; de prins verloor zijn rechten en met zijn rechten ook zijn inkomsten uit de heerlijkheid. In het lokale bestuur kwamen nu aanhangers van de Patriotten.

De veranderingen volgden elkaar daarna snel op. In de tweede helft van de negentiger jaren van de achttiende eeuw werd met enig horten en stoten een eenheidsstaat gevormd die spoedig onder het bewind kwam van een raadpensionaris. Daarna volgde in 1806 het Koninkrijk Holland met als koning Lodewijk Napoleon, de broer van – inmiddels keizer – Napoleon. Dat koninkrijk was geen lang leven beschoren. Met het Verdrag van Parijs, in maart 1810, ging een stuk ervan, inclusief het huidige Noord-Brabant, over naar Frankrijk en spoedig volgde de rest van het koninkrijk.³³ Dan zitten we echt in de Franse tijd waar uiteindelijk alles centraal vanuit Parijs door keizer Napoleon, via zijn uitgebreide en strak georganiseerde ambtenarij, werd beslist.³⁴

Bij die ontwikkelingen had het merendeel van de inwoners van Eindhoven niets in te brengen en dat gold tevens Johannes Theodorus de Groot en zijn ouders. Ook het smalle bovenlaagje van de Eindhovense maatschappij voegde zich rimpelloos naar de van buitenaf opgelegde veranderingen. Met een zekere welwillendheid had de bevolking van het stadje de komst van de Fransen en de stapsgewijze opname in het Franse rijk gezien. Dat Brabant formeel gelijkberechtigd was geworden met de andere landsdelen werd ook in Eindhoven belangrijk gevonden. Mogelijk nog belangrijker was het voor de merendeels rooms-katholieke bevolking dat de eigen godsdienst onder Franse druk – althans formeel – dezelfde rechten kreeg als de hervormde religie, de tot dan toe bevoorrechte godsdienst.

Historische context van de bron

In dit deel behandelen we de gebeurtenissen vooraf aan en volgend op de in de brief genoemde zaken. Aangezien de brief hiervoor niet gebruikt kan worden, reconstrueren we de gebeurtenissen aan de hand van andere bronnen en literatuur.

Invoering dienstplicht

Toen keizer Napoleon vrijwel direct na de sluiting van het Verdrag van Parijs en de daaruit voortvloeiende inlijving van het gewest Brabant bij Frankrijk, de dienstplicht of conscriptie invoerde, werd de Franse dwang duidelijker voelbaar. Tot dan toe had koning Lodewijk Napoleon die dienstplicht weten af te weren maar zijn broer had soldaten nodig voor zijn veldtochten. De invoering van de Franse conscriptie vond in korte tijd plaats en werd vergemakkelijkt door een administratieve indeling van het gebied op de manier zoals die in Frankrijk bestond met departementen, arrondissementen, kantons en gemeenten. Dat deel van Brabant waar Eindhoven toe behoorde werd omgevormd tot het departement van de Monden van de Rijn (*Bouches du Rhin*) met als hoofdplaats 's-Hertogenbosch. Napoleon benoemde Nicolas Frémin de Beaumont tot prefect. Het departement werd ingedeeld in

28 De Haan, *Archief St. Catharinagilde Eindhoven, deel II 1750-1860*, 100, 114, 122, 124. Zie voor enkele gegevens over dit gilde: Vermeeren, *Het Parochiale gilde van St. Catharina*, 46 e.v. Zie tevens Iven e.a., *Schuttersgilden in Noord-Brabant*, 35.

29 De Wit, *Het onderzoek van mr. Caspar van Breugel*.

30 Van Breugel, *De Beschreeve Staat*, 225 e.v.

31 Van Breugel, *Beschreeve staat*, 226.

32 De 'agent van de nationale oeconomie' Goldberg maakte rond 1800 een balans op van de bedrijvigheid onder andere in Brabant. Zie Nationaal Archief, Collectie Goldberg, inv.nr. 27.

33 Een schets van die ontwikkeling in: Van der Heijden en Sanders, *Noord-Brabant in de negentiende eeuw*, 13, 14.

34 Vergelijk Van den Eerenbeemt, *'s-Hertogenbosch*, 300.

arrondissementen (met aan het hoofd een sous-prefect) en die vervolgens weer in kantons. Eindhoven was hoofdplaats van een arrondissement en tegelijk ook hoofdplaats van het kanton. Aan het hoofd van elke gemeente binnen een kanton werd een *maire* (burgemeester) benoemd die feitelijk niets anders was dan een zetbaas van de prefect en de sous-prefect.

De centrale overheidsorganen in Parijs decreteerden de prefect hoe de conscriptie georganiseerd diende te worden. De prefect zag er vervolgens op toe dat de *maires* de uitvoering op lokaal niveau ter hand namen. Wanneer de keizer een nieuwe lichter soldaten nodig had, werden de *maires* via de prefect aangeschreven om per geboortjaar lijsten van op te roepen jongemannen op te stellen. Hun namen werden in alfabetische volgorde op die lijst genoteerd. Het ging daarbij om jongemannen tussen de 20 en 25 jaar. In bepaalde gevallen was vrijstelling mogelijk: wanneer men te klein van stuk was bijvoorbeeld (minder dan 1 meter 54), lichamelijke gebreken vertoonde of als enige zoon de zorg voor een gezin of oude vader of moeder moest dragen. Als de lijst was opgesteld, volgde een trekkingsdag waarop de jongemannen die op de lijst stonden een nummer moesten trekken. Bij een laag nummer was opkomst in actieve dienst vrijwel zeker tenzij degene die op de lijst stond werd afgekeurd. De keuring vond plaats nadat het lotnummer getrokken was. Werd er iemand afgekeurd dan moest degene met het eerstvolgende nummer alsnog opkomen. Was iemand ingeloot dan bestond er nog een kans om de dans te ontspringen. Dat kon namelijk door de dienst af te kopen en een 'remplaçant', een plaatsvervanger, te werven die daarvoor werd betaald.³⁵ Om de dienstplicht op die wijze af te kopen, moest de familie dus wel over de nodige financiële middelen beschikken.

Wat betekende de invoering van de conscriptie nu voor degenen die in Eindhoven dienstplichtig werden? In een brief van 18 december 1810 kondigde prefect Frémin de Beaumont aan dat alle voorbereidingen om de conscriptie in zijn departement in te voeren afgerond moesten zijn per 1 januari 1811.³⁶ De feitelijke uitvoering kon daarna beginnen. In het arrondissement Eindhoven toonden de burgemeesters zich accurate uitvoerders. Dat mag bijvoorbeeld blijken uit de brief die de *maire* van Eindhoven op 16 januari 1812 aan zijn collega van de plaats Woensel schreef. In zijn brief berichtte hij dat twee *conscrits* uit Eindhoven moesten worden bijgeschreven op de lijst van *conscrits* in Woensel omdat de betrokkenen naar Woensel waren vertrokken. Een van hen was de eerder in dit artikel al genoemde neef van Johannes Theodorus de Groot, Willem de Groot.³⁷

Johannes Theodorus de Groot staat vermeld in de conscriptielijst van 1811 en wel onder de D van Degroets, op zijn Frans dus, met het lidwoord aaneengeschreven met de rest van de achternaam. Er is een kladversie in potlood van die lijst met daarin gegevens als lengte, ouders en beroep. Daarnaast is een netversie opgemaakt.³⁸

Loting

De alfabetische lijst vormde, als hiervoor opgemerkt, de basis van de loting, het meest spannende moment. Ook de gang van zaken tijdens die loting was nauwkeurig voorgeschreven. Zo moesten al degenen die op de lijst stonden, aanwezig kunnen zijn in een enkele ruimte. Die aanwezigheid was verplicht want iedereen op de lijst trok in de volgorde waarin ze op die lijst voorkwamen, dus alfabetisch, een lot uit een pot die op een tafel stond waarachter de autoriteiten zaten. In de praktijk nam een ouder bij die trekking wel eens waar voor de zoon maar Johannes de Groot was zelf aanwezig. Zo staat het opgetekend op de netversie van de lijst en dan in de kolom waarin kon worden vermeld of de *conscrit* zelf aanwezig was of dat hij zich had laten vertegenwoordigen.³⁹ In Eindhoven was als ruimte waar de loting plaatsvond de 'oude parochiekerk' in gebruik genomen.⁴⁰ Waarschijnlijk wordt daarmee de

voormalige kerkschuur bedoeld waar de rooms-katholieken hun religieuze plechtigheden hielden voordat ze in 1810 de middeleeuwse Catharinakerk weer terugkregen.⁴¹ Die kerkschuur lag aan de Achterstaat, een straat die later de Jan van Lieshoutstraat zou gaan heten. Johannes de Groot kende uiteraard die ruimte. Hij had er ongetwijfeld met regelmaat de mis bijgewoond en ook zijn doop had daar plaatsgevonden.

Johannes trok nummer 21. Dat was een laag nummer en daarmee stond vast dat hij in actieve dienst zou moeten opkomen. Het *conseil de recrutement*, de raad die namens de prefect toezicht hield op de gang van zaken rond de loting, bekrachtigde de uitkomst van de procedure.⁴² Wanneer vond nu die loting plaats waaraan Johannes deel nam? Aan de oproeping voor een lotingsronde lag een keizerlijk decreet ten grondslag. In het keizerlijk decreet van 11 augustus 1811 werd bevolen dat de lichte of 'klasse' van het jaar 1809 (ieder die in 1789 geboren was) zich moest opmaken voor de loting en de daaropvolgende keuring. Die loting moest drieduizend rekruten opleveren in de gewesten van het voormalige koninkrijk Holland. Het decreet van 20 december 1811 bepaalde dat de 'klasse' 1810 (degenen die in 1790 waren geboren) zich gereed moest maken om in actieve dienst te treden. Zij die ingeloot werden, marcheerden in de vroege lente van 1812 af naar Frankrijk om daar voorbereid te worden op de Russische veldtocht. Al in de zomer van 1812 werd duidelijk dat de Russische veldtocht een enorme tol eiste aan mensenlevens, in het begin ervan vooral vanwege ziektes. In Frankrijk leidde dat tot het vervroegd oproepen van nieuwe lichten en dan met aantallen die het dubbele waren van een normale lichte. In de Hollandse gewesten liep men met de lichten iets achter op Frankrijk. De prefect van de Monden van de Rijn kreeg, evenals zijn andere collega's in de Hollandse gewesten, begin september 1812 vanuit Parijs de opdracht de loting en de keuring voor te bereiden van de lichte van 1811, de jonge mannen dus die in 1791 waren geboren, waaronder Johannes Theodorus de Groot. Omdat er haast bij geboden was, tekende Napoleon nog tijdens zijn ophoud in het Kremlin op 22 september 1812 het decreet waarin die opdracht bevestigd werd. Tussen 10 en 25 november 1812 zouden de *conscripts* uit de 'klasse' van 1811 moeten afmarcheren naar Frankrijk om ingedeeld te worden bij een legeronderdeel.⁴³

Dit tijdpad maakt aannemelijk dat de loting waaraan Johannes in de voormalige kerkschuur van de katholieke parochie deelnam ergens in het begin van de herfst, mogelijk in oktober 1812, plaatsvond. Omdat lokale autoriteiten niet graag afweken van door de Franse

35 Gegevens met betrekking tot dit proces in: Van der Spek, *Sous les armes*, 155 e.v.

36 RHCE, *Regesten van geschreven correspondentie*, inv.nr. 1133, brieven van de prefect of sous-prefect. Brief 's-Hertogenbosch, 18 december 1810.

37 RHCE Eindhoven, Brief *maire* van Eindhoven aan *maire* van Woensel d.d. 16 januari 1812. *Regesten van geschreven correspondentie*; 'Je viens vous informer en même tems qu'un nommé de groot (guillaume) né le 7 octobre 1790, en cette Commune, boulanger de profession, fils de henri, mort, et de marie van Gerwen, veuve, demeurant dans votre Commune, doit être porté sur votre listé'. Willem de Groot hoefde overigens, voor zover ik kon nagaan, niet op te komen in actieve dienst. De reden daarvoor was waarschijnlijk dat zijn vader, Henri of Hendrik, op 9 oktober 1804 overleden was. Willem droeg vanaf dat moment verantwoordelijkheid voor het levensonderhoud van het gezin. Mogelijk heeft een brief van de prefect van 16 januari 1812, van dezelfde datum dus als de brief van de *maire* van Eindhoven, nog een rol gespeeld. In die brief werden enkele versoepelingen gemeld. Zo kon nu ook de oudste zoon van een weduwe (voorheen was dat de enige zoon) feitelijk vrijgesteld blijven van de actieve dienstplicht.

38 Zie RHCE, Archief Gemeentebestuur Eindhoven 1811-1920, inv.nr. 3499, Journal du Maire.

39 RHCE, Archief Gemeentebestuur Eindhoven 1811-1920, inv.nr. 3499. Achter de naam van Johannes staat in de betreffende kolom: *Le conscript s'est présenté personnellement*.

40 Om een idee te geven van de organisatie van het geheel: op 14 december 1811 schreef de sous-prefect die aan het hoofd stond van het arrondissement Eindhoven, de *maire* van de stad aan om de ontvanger van de gemeente opdracht te geven op het bureau van de sous-prefect een som van 3 francs en 64 centimes te betalen als bijdrage in de kosten gemaakt om de oude parochiekerk voor de loting in te richten.

41 De Catharinakerk was voordien door de hervormden gevorderd en nadat de hervormden de kerk weer hadden afgestaan was het gebouw van 1794 tot 1810 als bakkerij in gebruik. Van Oorschot, *Eindhoven. Een samenleving in verandering*. Deel I, 254, 255.

42 Beeldend wordt de loting beschreven in Erckmann-Chatrian's, *Histoire d'un Conscrit de 1813* (1864). Daarin ook de rol van dit Conseil.

43 Zie over het lichten van deze jaargangen *conscripts* en de keizerlijke decreten: Joor, *De Adelaar en het Lam*, 329 e.v.

administratie uitgevaardigde decreten, zal hij vermoedelijk inderdaad tussen 10 en 25 november 1812 uit Eindhoven vertrokken zijn. Aan de hand van de route die hij in zijn brief beschrijft, kunnen we overigens dat tijdstip van vertrek uit Eindhoven iets nauwkeuriger bepalen ook al blijft het een inschatting. Daarbij is, als eerder opgemerkt, aangenomen dat de groep rekruten overnachtte in elke plaats die bij de beschrijving van de marsroute in de brief wordt genoemd. Uiteraard moeten de aangegeven rustdagen worden meegeteld. Johannes de Groot is dan, teruggerekend vanaf 9 december 1812, de dag dat hij aankwam in Courbevoie, negentien of twintig dagen eerder, dus rond 20 november 1812, vanuit Eindhoven vertrokken.

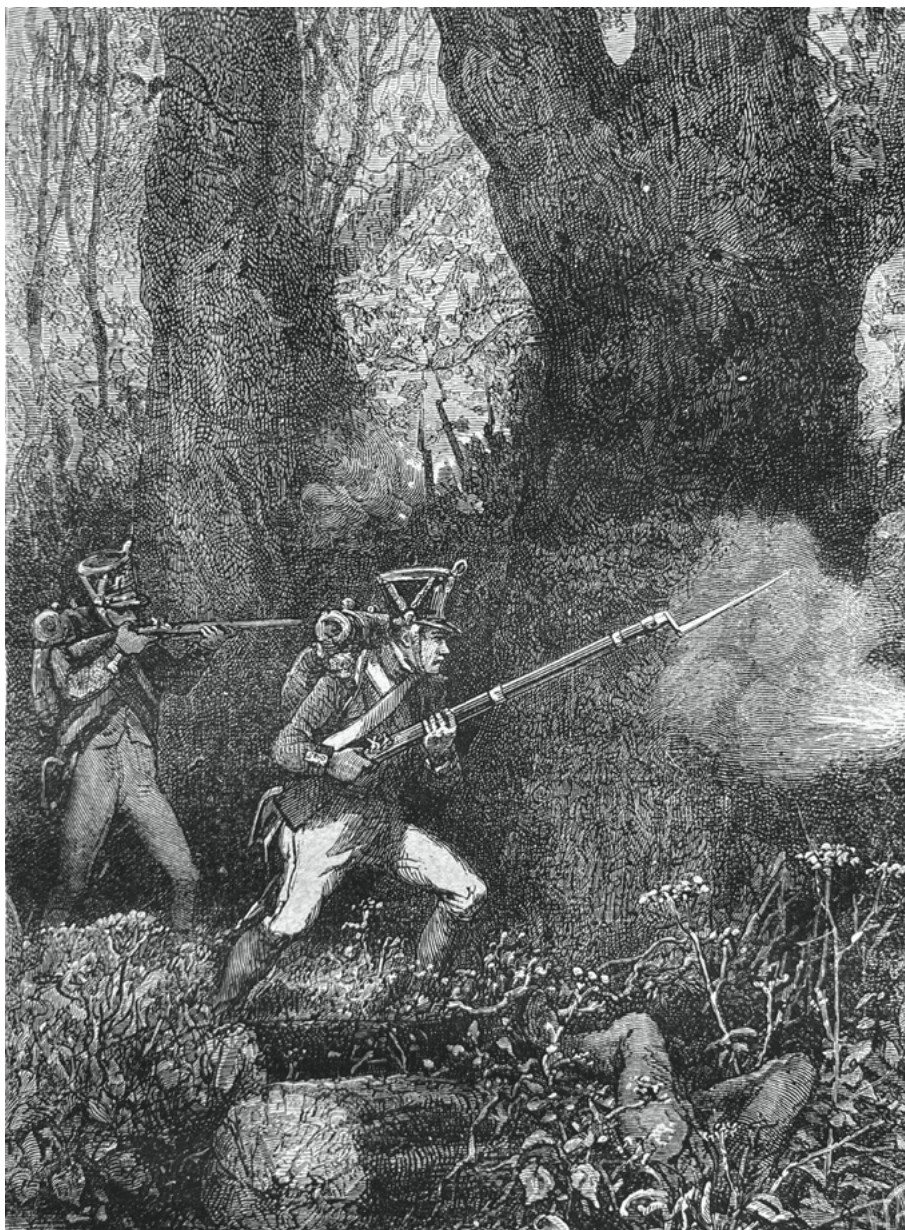
Ingeschreven

Het is onbekend of op de brief van 12/13 december 1812 een reactie is ontvangen en of Paulus de Groot zijn zoon de gevraagde verklaring heeft kunnen toesturen. Begin december 1812 werd in Frankrijk duidelijk dat de Russische veldtocht was uitgemond in een catastrofe. In het 29ste bulletin van de *Grande Armée*, dat op 16 december 1812 uitkwam, gaf de Franse legerleiding toe dat de verliezen enorm waren.⁴⁴ Enkele dagen later, op 18 december 1812, keerde Napoleon terug in Parijs. In de Hollandse departementen drong het nieuws van de nederlaag en de hoogte van de tol aan mensenlevens die de veldtocht had gekost, tegen Kerst van dat jaar door.⁴⁵ Het moet Johannes' ouders, Paulus en Petronella, met zorg hebben vervuld.

In Frankrijk heerste na het nieuws over de desastreuus verlopen veldtocht grote ontzetting. Het kan vrijwel niet anders of Johannes heeft dat meegekregen, ook al was hij nog maar relatief kort in het land en had hij waarschijnlijk niet veel meer dan een beperkte kennis van de Franse taal. De terugkeer van Napoleon kan hem evenmin ontgaan zijn. Vrijwel onmiddellijk vonden er reorganisaties binnen de legerkorpsen plaats. Nadat De Groot op 9 december 1812 in Courbevoie aankwam, was hij eerst in het depot (de reserve) geplaatst om de dag daarop ingedeeld te worden bij het regiment *Voltigeurs Chasseurs* van de *Jeune Garde impériale*.⁴⁶ De reorganisatie die Napoleon na zijn terugkeer in Parijs doorvoerde, leidde er toe dat Johannes op 21 januari 1813 werd overgeplaatst van de *Voltigeurs Chasseurs* naar een ander onderdeel van die Keizerlijke Garde, het regiment *Flanqueurs Chasseurs*.⁴⁷

De Keizerlijke Garde was een elite-onderdeel van het leger van Napoleon. Dat gold zeker voor de regimenten waar de meer ervaren soldaten dienden. Maar ook op de *Jeune Garde* straalde iets van die roem af. Toen Johannes de Groot bij dat onderdeel werd ingedeeld was de situatie evenwel een andere geworden; de elite was minder elite dan voorheen. Na de Russische veldtocht bleek de door Napoleon gewenste spoedige heropbouw van de Keizerlijke Garde namelijk alleen mogelijk als concessies aan de kwaliteit werden gedaan. Zo moesten bijvoorbeeld nieuwe officieren en onderofficieren worden benoemd. Hun gemiddelde leeftijd was lager dan de gemiddelde leeftijd van hun in Rusland gesneuvelde voorgangers.⁴⁸ Daarmee hing samen dat zij minder ervaring hadden. Niettemin bleven bepaalde criteria van kracht. Een daarvan lijkt te zijn geweest dat de soldaten een bepaalde lichaamslengte moesten hebben. Bij het doornemen van de lijsten van soldaten die waren ingedeeld bij de *Voltigeurs* blijkt dat het merendeel een lengte had van rond de 1,70 meter. Johannes was 1,73 meter lang.⁴⁹ Het is daarom mogelijk dat zijn lengte mee bepalend was voor zijn indeling bij de *Jeune Garde* van de *Garde impériale*.⁵⁰

Of de herindeling op 21 januari 1813 bij de *Flanqueurs Chasseurs* ook betekende dat hij naar een andere legerplaats op weg moest, is niet duidelijk. Het zal er overigens door die veranderingen niet gemakkelijker op zijn geworden om eventuele brieven vanuit Eindhoven bij hem bezorgd te krijgen, en dan nog is het de vraag of een toegezonden verklaring over de gezondheid enig effect zou hebben gehad. Alle dienstplichtigen konden immers gebruikt worden. In Frankrijk zelf werden maar liefst honderdduizenden extra *conscrits* opgeroepen.⁵¹

Gevechtshandelingen tijdens de slag bij Leipzig. Illustratie uit Erckmann-Chatrion, *Histoire d'un Conscrit de 1813*.

44 Joor, *De adelaar en het Lam*, 333.

45 Joor, *De adelaar en het Lam*, 333.

46 In het overzicht over La Grande Armée uit 2022, wijdt Brun aan La Garde impériale een apart hoofdstuk waarin hij onder meer ingaat op de samenstelling van de garde. Het corps wordt *une troupe d'élite* genoemd. De Garde maakte tijdens de campagne in Saksen van 1813 tegen de 10 % van het totaal van de Grande Armée uit. Brun, *La Grande Armée*, 527-537.

47 Voor de (over)plaatsingen: Service Historique de la Défense referentie nummers 20Y75, 20YC100 en 20YC129.

48 Calvet spreekt over het einde van een élite. Calvet, *La Garde impériale*, 361 e.v.

49 Voor zijn lengte zie onder meer SHD referentienummers 20Y75, 20YC100 en 20YC129.

50 Corneille Koppers, die waarschijnlijk de medesoldaat is die door De Groot wordt aangeduid in zijn brief met 'een uit Vierlingsbeek' en die ook werd ingedeeld bij de *Voltigeurs*, had een lengte van 1,68 meter.

51 Joor, *De Adelaar en het Lam*, 334.

Gezien de datum waarop hij formeel werd opgenomen in een eenheid (10 december 1812), is het duidelijk dat Johannes de Groot niet heeft meegedaan aan de Russische veldtocht; die was voorbij toen hij in Frankrijk aankwam. Maar waar werd hij dan wel ingezet?

Na zijn Russische nederlaag had Napoleon enige tijd nodig om zijn leger te reorganiseren maar vooral ook om het weer op sterkte te brengen. Haast was geboden want begin maart 1813 sloten Rusland en Pruisen de zesde Continentale Coalitie. Daarmee werd duidelijk dat de Duitse landen het nieuwe oorlogstheater zouden gaan worden. Het regiment *Flanqueurs Chasseurs* zou naar Duitsland afmarcheren om daar ingezet te worden. Het regiment, dat in 1811 was opgericht, had meegevochten in Rusland en was daar vrijwel geheel weggevaagd. Begin 1813 werd het versterkt met een aantal compagnieën, waarvan Johannes de Groot dus deel uitmaakte.⁵² Organisatorisch moet de overgang van *Chasseurs Voltigeurs* naar *Flanqueurs Chasseurs* niet heel groot zijn geweest; beide regimenten waren hetzelfde gestructureerd en werden op dezelfde manier betaald.⁵³ Toen het naar Duitsland vertrok, bestond het regiment *Flanqueurs Chasseurs* voor een belangrijk deel uit onervaren soldaten.

Het strijdtoneel

Waar Johannes werd ingezet op het strijdtoneel, is bij benadering na te gaan aan de hand van de geschiedenis van zijn regiment. Maar ook daar zijn de gegevens in de literatuur niet altijd eenduidig. Wanneer het regiment *Flanqueurs Chasseurs* precies vanuit Frankrijk vertrok, is niet duidelijk. Maar het is aannemelijk te veronderstellen dat het tijdstip van vertrek ergens in februari of de eerste helft van maart 1813 lag toen ook andere regimenten bevel kregen af te marcheren naar Erfurt.⁵⁴ De officiële oorlogsverklaring door Pruisen aan Frankrijk vond plaats op 16 maart 1813; Zweden sloot zich bij de Pruisisch-Russische coalitie aan op 23 maart 1813. Medio april zetten Napoleons troepen zich in beweging om verder te trekken naar Saksen en zich daar te verenigen met de overblijfselen van zijn Russische Armee.⁵⁵ Het koninkrijk Saksen stond toen nog aan de zijde van de Franse keizer. Mogelijk heeft het regiment en daarmee Johannes de Groot, meegevochten in de slag bij Lützen. Die vond plaats op 2 mei 1813. Sommige overzichten vermelden dat de *Flanqueurs Chasseurs* ook ingezet zijn in de slag bij Bautzen. Die slag speelde zich af op 20 en 21 mei 1813. Beide slagen waren overwinningen voor Napoleon. Deze veldslagen werden gevolgd door de wapenstilstand van Pleiswitz op 4 juni die aanvankelijk gold voor 4 weken maar werd verlengd tot 10 augustus 1813.

Voor het leger en dus eveneens voor Johannes de Groot was zo een korte adempauze in de gevechten gekomen. Die pauze duurde uiteindelijk tot bijna het einde van augustus. Toen troffen de tegenstanders elkaar bij Dresden (26 en 27 augustus 1813) en ook aan die veldslag nam het regiment van de *Flanqueurs Chasseurs* deel. Daarna volgden nog enkele kleinere gevechtshandelingen. Het resultaat van de slag bij Dresden en die vervolgslagen was onduidelijk. Een overwinnaar bleek niet echt aan te wijzen. Dat gaf de anti-Franse coalitie moed, ook overigens omdat verschillende bondgenoten van Napoleon van partij wisselden en zich bij die coalitie aansloten. Verschillende slagen en schermutselingen volgden en dat alles culmineerde in de slag bij Leipzig die op 16, 17 en 18 oktober 1813 (respectievelijk op een zaterdag, zondag en maandag) plaatsvond. Ook daar vocht het regiment *Flanqueurs Chasseurs* mee.

Over de 'volkerenslag', zoals 'Leipzig' ging heten, is veel geschreven. Een overzicht van de samenstelling tijdens die slag van Napoleons troepenmacht, die tegen de 180.000 soldaten telde, vindt men op het portaal van de Grande Armée zoals dat door de historische sectie van het Franse ministerie van Defensie is opgezet.⁵⁶ De *Garde impériale*, en daarmee het

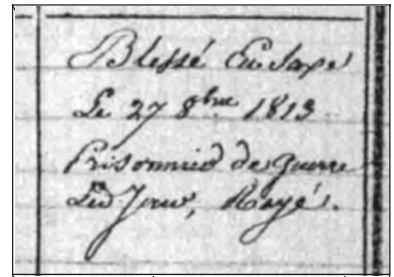
Illustratie uit Erckmann-Chatrian, *Histoire d'un Conscrit de 1813*.

- 52 Voor de geschiedenis van dit regiment vaar ik vooral op het kompas van Alain Pigéard die in zijn overzichtswerk '*La Garde Impériale*' hoofdstuk 22 wijdt aan dit legeronderdeel waarvan hij overigens opmerkt dat er minder over bekend is dan over de geschiedenis van andere legeronderdelen.
- 53 Pigéard, *La Garde Impériale*, hoofdstuk 22.
- 54 Van der Spek, *Sous les Armes*, 282.
- 55 Chandler, *Dictionary of the Napoleonic Wars*, 545
- 56 Zie ook Alain Pigéard, *Histoire de la Grande Armée (1805-1815)*, hoofdstuk 24 waarin een *composition sommaire de l'Armée française à Leipzig* wordt gegeven. Beide overzichten, dat van Chandler en dat van Pigéard, zijn niet helemaal gelijk aan elkaar. Zie ook de website van het portaal 'Grande Armée'.

Corps de la Jeune Garde, vormde ook nu weer een van de onderdelen van de strijdmacht van de keizer. De *Jeune Garde* bestond uit vier divisies. Bij elkaar telden deze vier divisies ongeveer 22.000 man. De vierde van deze divisies van de *Jeune Garde* stond onder leiding van generaal Roquet.⁵⁷ Deze divisie omvatte de *Brigade Flamand*, zo genoemd naar de bevelhebber van die brigade, brigade-generaal Jean Francois Flamand.⁵⁸ De eenheid van Johannes de Groot, het regiment van de *Flanqueurs Chasseurs de la Garde*, maakte deel uit van de *Brigade Flamand*. Het regiment telde 1082 man verdeeld over twee bataljons. Het stond onder leiding van kolonel De Pompejac.⁵⁹ De *Jeune Garde* en daarmee ook het onderdeel van Johannes, werd ingezet in het centrum van de strijdmacht van Napoleon. De keizer zelf leidde daar de troepen.

Het was koud die dagen; de lucht was grijs en het was regenachtig.⁶⁰ De slag bij Leipzig is omschreven als een hel.⁶¹ Dat gold voor veel veldslagen maar de omvang van de troepen en het besef dat daar over de toekomst van de verhoudingen in Europa zou worden beslist, maakte de strijd feller.⁶² Hoe fel die strijd was verhaalde een tijdgenoot, de kunstenaar Francesco Caucig, in een brief van 16 november 1813 die hij vanuit Wenen schreef. Hij vermeldt in zijn brief dat de wegen van Leipzig tot aan Mainz bezaaid waren met vijandelijke lijken. Caucig bedoelde hiermee lijken van soldaten van Napoleon.⁶³ Johannes de Groot overleefde die veldslag. Dat weten wij wederom uit de archieven van de *Service Historique de la Défense*. In het overzicht van dienstplichtigen in het Franse leger waarin Johannes' overgang naar het regiment *Flanqueurs Chasseurs* staat aangetekend, werd een laatste vakje gereserveerd waarin aangegeven kon worden wanneer en waarom de soldaat de dienst had verlaten. Feitelijk stond daar wat er van de dienstplichtig soldaat uiteindelijk was geworden. De soldaten van Napoleons leger werden gedwongen tot de terugtocht; ze probeerden westwaarts te trekken, terug naar de andere zijde van de Rijn. Op die terugtocht vielen de troepen van de Pruisisch-Russische alliantie hen aan en waarschijnlijk is Johannes de Groot tijdens die terugtocht gewond geraakt en krijgsgevangen gemaakt. In het door de legeradministratie opgemaakte overzicht staat, onder het kopje *Dates et motifs de la cessation de service ou de la sortie du Corps* als datum waarop dat zou zijn gebeurd 27 oktober 1813 genoteerd: *Blessé en Saxe le 27 8bre 1813. Prisonnier de guerre ledit Jour*. Dan volgt het woordje *Rayé* (=doorgestreept).⁶⁴ Daar eindigt in de Franse militaire administratie het bestaan van Johannes.

Over het lot van de naar schatting dertigduizend krijgsgevangen genomen Franse militairen behoeft men zich geen illusies te maken. Door de onbeschrijflijk slechte hygiënische toestanden en de verzwakte conditie van de soldaten overleden de meesten van hen.

N: 229	De Groot	Entré le 9 10 ^r 1812	conscrit de	Le	nommé				
Prénoms	J. H.	l'an 1811	du dép. d	Le	nommé				
filz de	J. H.	et de	son dernier domicile était à	Le	nommé				
né le	21 10 ^r 1791	à	département d	Le	nommé				
arrondissement d	St. Germain	à	profession	Le	nommé				
département d	St. Germain	à	de	Le	nommé				
taille d'un mètre	73	centimètres,		Le	nommé				
visage	plat	front							
nez	court	bouche							
cheveux	bruns	yeux							
Marques particulières :									

Blessé en Saxe le 27 8bre 1813. Prisonnier de guerre ledit Jour, Rayé.

De opgemaakte staten bevatten ook enkele lichaamskenmerken. Johannes was, als eerder al opgemerkt, 1 meter en 73 centimeter lang. Hij had een hoog voorhoofd en grijze ogen. Zijn neus was kort, zijn haren bruin en zijn kin wordt omschreven als ‘rond’. Het gezicht heette ovaal te zijn. De gegevens werden overgenomen van de gegevens in de vorige staat. Soms werden ze wat aangepast; in een staat is als kleur van het haar *chatan* (= kastanje-kleurig) aangegeven. In een andere staat wordt genoteerd dat hij kleine littekens had die mogelijk overblijfselen van de waterpokken zouden kunnen zijn. De bedoeling van al dat noteren was dat de Franse autoriteiten een signalement konden opstellen voor het geval de dienstplichtig soldaat deserteerde.⁶⁵ Dat is bij Johannes de Groot duidelijk niet nodig geweest. Van desertie is geen sprake en over pogingen daartoe wordt niet gerept. Of de genoteerde lichaamskenmerken ons nu helpen een heel duidelijk idee te krijgen van zijn fysieke gestalte, is overigens nog maar de vraag. Met zijn lengte stak hij in ieder geval boven menig soldaat uit. De gemiddelde lengte van soldaten lag in de Franse tijd op 1 meter 62.⁶⁶

Het is onwaarschijnlijk dat de ouders van Johannes van Franse functionarissen te horen kregen wat het lot van hun zoon was. Ook in Eindhoven zou de keizerlijke administratie immers nog slechts korte tijd functioneren. Rond Kerstmis 1813 trok alles wat Frans was definitief weg uit Nederland. Maar de *État de Population de la Mairie d'Eindhoven* (het bevolkingsregister) van 1814 geeft wel enig antwoord op de vraag wat Paulus de Groot en zijn vrouw mogelijk hebben vernomen over hun zoon.⁶⁷ Voor de index op dit bevolkingsregister gebruikten de Eindhovense autoriteiten nog een in het Frans voorbedrukt formulier. Formulieren in het Nederlands waren vermoedelijk nog niet beschikbaar zo kort na het vertrek van de Fransen. De handgeschreven antwoorden in de kolommen zijn wel gesteld in de Nederlandse taal. Johannes staat in dit bevolkingsregister als ‘Johannes Thomas’ vermeld en niet als ‘Johannes Theodorus’ wat toch zijn eigenlijke doopnaam is. Hij blijkt ingeschreven op het adres waar ook zijn ouders wonen. Maar achter zijn naam staat in de kolom *profession* vermeld dat hij ‘In dienst’ was. En onder de kolom *observations* staat in het Nederlands de opmerking ‘agtergebleven’ genoteerd. Het woord ‘agtergebleven’ spooft met de hiervoor vermelde gegevens in de Franse administratie over de verwonding en de krijgsgevangenschap van Johannes. Hij wordt niet aangemerkt als ‘overleden’; waarschijnlijk zou die aanduiding pas gebruikt zijn als uit een officieel document was komen vast te staan dat er sprake was van overlijden. Maar zo’n document ontbrak kennelijk. Dat hun zoon bij de gevechtshandelingen ‘agtergebleven’ was, zal mogelijk door de autoriteiten aan de ouders zijn meegedeeld. Het klinkt alsof de hoop op terugkeer nog bestond, waarschijnlijk tegen beter weten in.

- 57 Generaal Francois, comte Roquet (1770-1846). In 1811 werd hij benoemd tot *général de division*. Zie Chandler, *Dictionary*.
 58 Jean Francois Flamand (1766-1838). Hij diende eerder onder andere als kolonel-majoor bij de Jeune Garde impériale. Zie Six, *Dictionnaire Biographique*.
 59 Pierre Boudon de Pompejac.
 60 Deze gegevens in Roucard, *Dans les rangs de la Grande Armée*, onder het lemma Leipzig, 242, 243.
 61 Nabert, *Zeugen des Schreckens. Erlebnisberichte aus der Völkerschlacht*.
 62 Gabriëls, *Het begin van Napoleons einde. De volkerenslag bij Leipzig*, 30-35.
 63 Brief Francesco Caucig van 16 november 1813 (een maand nadat de slag had plaatsgevonden) aan zijn collega, Pietro Nobile: *da Lipsia sino a Magonza tutte le strade coperte di cadaveri nemici*. Origineel brief ingezien op de tentoonstelling over de tekenaar Caucig in het Palazzo Coronini Cronberg in Gorizia (Italië), juni 2023 – maart 2024. De brief is afkomstig uit de collectie Maddalena Malni Pascoletti en afgedrukt in: *Francesco Caucig Goriziano 1755-1828. L'uomo, l'artista, il testimone di un'epoca*, 189. Voorts Nabert, *Zeugen des Schreckens*.
 64 *Service Historique de la Défense*, Vincennes. Inv.nr. SHD 20Yc100.
 65 Uittreksel uit de Algemeene instructie betreffende de conscriptie, titel II, hfst. III.
 66 Zie onder meer Roks, *Klappers op de conscriptie*, 440.
 67 RHCE, 10246 Gemeentebestuur Eindhoven 1811-1920; Bevolkingsregisters Eindhoven; Etat de population 1814, inv.nr. 2941.

Besluit

Dit artikel is opgezet als de uitgave van een brief, een egodocument, met een uitgebreide annotatie daarop. De bedoeling was zo dicht mogelijk te blijven bij de auteur van de brief en wat hij meemaakte. Enkele punten vallen op. In zijn eind 2022 verschenen grote overzichtswerk noemt Jean-François Brun de *Grande Armée* een *machine de guerre*. Hij doelt op het leger van Napoleon als vechtmachine en daarmee als geduchte tegenstander voor andere legers. De brief maakt duidelijk hoe Johannes de Groot te maken kreeg met deze geoliede organisatie en wat dat betekende voor een individueel soldaat.

De marsroute naar de bestemmingen bij Parijs, zoals die beschreven wordt in de brief, de herhaalde keuring die De Groot onderging en het feit dat hij vanuit de kazerne waar hij ingekwartierd werd een brief kon versturen toen hij zich tot het thuisfront wilde wenden, zijn indicaties voor de hoge organisatiegraad van Napoleons legerorganisatie. Voorts valt uit de brief af te leiden wat voor uitwerking al die ervaringen hadden op zijn innerlijk. Er is sprake van tegenstrijdige gevoelens. Aan de ene kant is er angst voor wat komen gaat, reden waarom wordt aangedrongen op een verklaring die zou moeten bewijzen dat hij niet in staat was te dienen. Anderzijds lijkt het een avontuurlijke onderneming met een uitstapje in Brussel waar hij de ogen uitkeek en, bijna als vanzelfsprekend, vrienden ontmoet. Uit de brief blijkt dat hij zijn lot uiteindelijk wel aanvaardde.

De sociale achtergrond van Johannes en de ontwikkelingen in Eindhoven in die tijd geven reliëf aan de figuur van de briefschrijver. Lokale omstandigheden en de grote wereldgeschiedenis raken elkaar in zijn persoon. Johannes de Groot werd, zoals velen, meegetrokken in gebeurtenissen van zijn tijd zonder daar zelf enige invloed op uit te kunnen oefenen, ook al probeerde hij dat op een laat moment wel. De machinerie van de Napoleontische legerorganisatie ging zijn eigen weg. Mede dankzij die nu ruim 210 jaar in de familie bewaard gebleven brief wordt duidelijk wat dat op individueel niveau betekende voor Johannes de Groot. Via lokale bronnen ontstaat een indruk hoe zijn dienstplicht en de gevolgen daarvan het leven van zijn ouders beïnvloedde.

Het verhaal van Johannes toont voorts aan hoe onvoorspelbaar gebeurtenissen uitwerkten voor een individu. Hij vocht mee in een reeks van veldslagen die culmineerden in een van de bekendste veldslagen in de geschiedenis, de slag bij Leipzig. Die bloedige slag was bepalend voor het lot van Europa. De Groot overleefde al die veldslagen inclusief de Volkerenslag. Op grond van de administratie die de Franse autoriteiten minutieus bijhielden, moet geconcludeerd worden dat hij uiteindelijk pas op de vlucht richting westelijke gebieden, gewond werd en in krijgsgevangenschap raakte. De aantekening dat hij 'doorgestreept' (*rayé*) werd op de lijst van de voorraad aan soldaten, onderstreept nog eens het zakelijke karakter van de *machine de guerre* zoals die door Napoleon was opgezet.⁶⁸

Archivalia

Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch (BHIC)

Ingangen op doop-, trouw- en begraafboeken.

Nationaal Archief Den Haag

Collectie Goldberg.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Databank Nederlandse militairen in het leger van Napoleon, (databank Oteman).

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE),

Collectie doop-, huwelijks- en overlijdensregisters. Archiefnummer 10225.

Register van geschreven correspondentie, inv.nr. 1133.

Stadsbestuur Eindhoven 1437-1810.

Gemeentebestuur Eindhoven 1811-1920.

Service Historique de la Défense Vincennes (SHD),

Listes des Conscrits.

Literatuur

- Bakel, Jan van, *Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleonische tijd* (Nijmegen 1977).
- Bloemgarten, Salvador, *Justus Swavings wondere bestaan. Wereldreiziger van 1784 tot 1835* (Amsterdam 2015).
- Branda, Pierre, *Le prix de la gloire. Napoleon et l'argent* (2007).
- Breugel, C. van, 'Beschreef staat van de Meijerij (1794)', in: *Historia Agriculturae*, Jaarboek VIII uitgegeven door het Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut (Groningen 1965) 97-539.
- Brun, Jean-François, *La Grande Armée. Analyse d'une machine de guerre* (Paris 2022).
- Calvet, Stéphane, *Leipzig 1813, La guerre des peuples* (Paris 2013).
- Calvet, Stéphane, 'La Garde impériale, une troupe de choc' in: Th. Lentz, J. Lopez (red.), *Les mythes de la grande armée* (Paris 2022).
- Chandler, David G., *Dictionary of the Napoleonic Wars* (London-Melbourne 1979).
- Damamme, J.C., *Les soldats de la Grande Armée* (2009).
- Derix, Jan en Verlinden, Sef, *Ten oorlog voor Napoleon. De lotgevallen van Noordlimburgse dienstplichtigen in de Franse tijd 1794-1814* (Venlo 1983).
- Eerenbeemt, H.F.J.M. van den, '*s-Hertogenbosch in de Bataafse en Franse tijd 1794-1814. Bijdrage tot de kennis van de sociaal-economische structuur* (Nijmegen 1955).
- Gabriëls, J., 'Het begin van Napoleons einde. De volkerenslag bij Leipzig (16-19 oktober 1813)', *Geschiedenismagazine* nr. 6, september 2013, 30-35.
- Haan, J.A.M. de, *Archief St. Catharinagilde Eindhoven, deel II 1750-1860* (Eindhoven 1968).
- Van der Heijden, W.G.M. en J.G.M. Sanders, *Noord-Brabant in de negentiende eeuw. Een institutionele handleiding* ('s-Hertogenbosch, Hilversum 1993).
- Houben, L.G.A., *Geschiedenis van Eindhoven* (Eindhoven 1889; herdruk Eindhoven 1974) Deel I.
- Joor, Johan, *De Adelaar en het Lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de inlijving bij het Franse Keizerrijk 1806-1813* (Amsterdam 2000).
- Lentz, Th., *Napoleon. Dictionnaire historique* (Paris 2020).
- Nabert, Thomas, *Zeugen des Schreckens. Erlebnisberichte aus der Völkerschlachtzeit in und um Leipzig* (Leipzig 2012).
- Oorschot, Jan van, *Eindhoven, een samenleving in verandering deel I 1810-1920* (Eindhoven 1982).
- Pigeard, Alain, *La Garde Impériale 1804-1815* (Paris 2005).
- Pigeard, Alain, *Histoire de la Grande Armée 1805-1815* (Paris 2015).
- Roucard, Michel, *Dans les rangs de la Grande Armée de Napoleon* (Vanves 2021).
- Roks, Truus, 'De klappers op de conscriptie- en militieregisters in het (Regionaal) Historisch Centrum Limburg', *Gens Nostra 9* (2012) 437-449.
- Sicilia Cardona, E.F., *Les soldats de Napoléon: une vie à la dure*. Op: www.histoire-et-civilisations.com (2021).
- Six, G., *Dictionnaire Biographique des Généraux et Amiraux Français de la Révolution et de l'Empire. 1792-1814* (Paris 1971, oorspronkelijke uitgave 1934).
- Spek, Christiaan van der, *Sous les Armes. Het Hollandse leger in de Franse tijd 1806-1814* (Amsterdam 2016).
- Spoorenberg, Jan, 'De opheffing van de ambachtsgilden in Eindhoven', *'t Gruun Buukske* (voorjaar 1982).
- Uittrekkel uit de Algemeene instructie betreffende de conscriptie, te Parijs bij Firmin Didot 1811.
- Venuti, Christina en Maddalena Pascoletti, *Francesco Caucig Goriziano 1755-1828. L'uomo, l'artista, il testimone di un'epoca* (2023).
- Vermeeren, K., 'Het parochiale gilde van St. Catharina' in J. Renders, *Rond onze stadskerk* (Eindhoven 1954).
- Wikipedia.fr, Lemma *Rueil-Malmaison*.
- Wit, H.A.M. de, 'Het onderzoek van Mr. Caspar van Breugel naar het belastingstelsel in de Meierij 1786-1796' in: *Varia Historica Brabantica 11* ('s-Hertogenbosch 1982) 83-137.

68 Op verzoek van de gouverneur van Brabant werd in november/december 1814 een lijst opgemaakt om een beeld te krijgen van de in Rusland vermiste soldaten afkomstig uit Brabant. Ook al had hij niet aan de Russische veldtocht deelgenomen, toch komt De Groot op deze lijst voor. Achter zijn naam staat onder 'bijzonderheden' dat de 'laatste tijd' over hem werd ontvangen op 8 september 1813 vanuit 'Frankfort a/d Mein'. BHIC, Archief Provinciaal Bestuur Noord Brabant 1814-1920, inv nr 12167. Ook: Brabantse Leeuw jaargang 38 (1989), p. 100.